

KRISTINA RUTKOVSKA

Vilniaus universitetas

ORCID id: orcid.org/0000-0002-5789-9972

Mokslinių tyrimų kryptys: kalbų kontaktai sinchroniniu ir diachroniniu aspektu, senųjų raštų tekstologiniai ir lingvistiniai tyrimai, kalbos pasaulėvaizdžio tyrimai.

DOI: doi.org/10.35321/all87-03

KONSTRUKCIJOS *TAI YRA / TO JEST* SEMANTIKA RELIGINIAME TEKSTE (REMIANTIS KONSTANTINO SIRVYDO *PUNKTAIS SAKYMŲ* (1629, 1644))¹

Semantics of the Construction *tai yra / to jest*
in a Religious Text (Based on *Punktai sakymų*
by Konstantinas Sirvydas (1629, 1644))²

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos konstrukcijos *tai yra / to jest* Sirvydo pamokslų tekste. Šiuolaikiniuose sintaksinės semantikos tyrimuose šie vienetai apibūdinami kaip išvadiniai dėmenys ir priskiriami ekvivalentiškumą žyminčiai grupei, o jų semantinė reprezentacija pateikiama kaip schema *TR1 tai yra R2*. Schemoje R1 ir R2 sieja atvirasis ekvivalentiškumas, pagrįstas teiginio teisingumu, o R2 gali būti išvada, apibendrinimas, patikslinimas. Religiniam tekste vartojami metatekstiniai fragmentai, įterpiami pasitelkiant junginį *tai yra*,

¹ Straipsnis parengtas vykdant projektą *Tekst religijny jako narzędzie komunikacji międzykulturowej* [Religious text as a tool of intercultural communication]. NAWA, Lenkija, Programa POLONISTA, Projekto Nr. PJP/PON/2021/1/00005.

² The article is part of the project *Tekst religijny jako narzędzie komunikacji międzykulturowej* [Religious text as a tool of intercultural communication]. NAWA, Poland, Programme POLONISTA, Project No: PJP/PON/2021/1/00005.

turi daug bendra su leksiniais paralelizmais, bet išsiskiria didesniu vaizdingumu ir turinio turtingumu, atlieka svarbią stilistinę funkciją. Metatekstiniai intarpai, pradedami konstrukcija *tai yra*, Sirvydo Postilėje gana dažni (apie 1000 pavartojimų), todėl daroma prielaida, kad *tai yra* charakteringas šio baroko autoriaus stilistinės manieros bruožas. Jie kartojami viename sakinyje arba ilgesnio teksto atkarpoje, kurią sudaro keli sudurtiniai sakiniai. Jų funkcijos labai įvairios: a) informacijos atkuriamoji, pagalbinė; b) aiškinamoji; c) retorinė. Sirvydo tekste dominuoja alegorinis sąvokų ir reiškinių aiškinimas. Siekiant vaizdingumo autorius meistriškai jungia žodį su vaizdu, o metatekstiniai įterpiniai įneša skaidrumo ir tampa galinga retorine figūra tikinčiųjų lavinimo ir moralinių nuostatų formavimo procese.

ESMINIAI ŽODŽIAI: metatekstas, leksiniai paralelizmai, alegorezė, pamokslai,
Konstantinas Sirvydas.

ANNOTATION

The article addresses the constructions *tai yra/to jest* in the text of the sermons by Konstantinas Sirvydas. In the contemporary research of syntactic semantics, these units are termed 'conclusive components' and are attributed to the group denoting equivalence. Meanwhile, their semantic representation is expressed by the scheme *TR1 tai yra R2* (TR1 that is R2). In the scheme, R1 and R2 are linked by the relation of open equivalence based on the correctness of the statement, whereas R2 may express a conclusion, generalization, clarification. The metatextual fragments used in a religious text, which are inserted by means of the phrase *tai yra*, have much in common with lexical parallelisms. However, they stand out by their greater vividness and richness of the content and play an important stylistic function. The metatextual inserts starting with the construction *tai yra* are rather widespread in Sirvydas' Postil (circa 1,000 cases). It can therefore be assumed that it is a characteristic feature of Sirvydas' baroque style. They recur in a single sentence or in a longer passage composed of several compound sentences. Their functions are varied: a) information restoration, auxiliary; b) explanatory; c) rhetorical. The text by Sirvydas is dominated by the allegorical interpretation of concepts and phenomena. To achieve vividness, the author skillfully combines a word and an image, whereas metatextual inserts add transparency and become a powerful stylistic device in the process of educating the believers and shaping their moral values.

KEYWORDS: metatext, lexical parallelisms, allegoresis, sermons, Konstantinas Sirvydas.

ĮVADAS

Šiame straipsnyje atlikta analizė laikoma tarpdisciplinine ir siejasi su keliais metodologiniais sprendimais, priklausančiais semantinės sintaksės, stilistikos,

biblistikos (alegorinės interpretacijos) ir etnoteologijos³ sričiai, o jos pagrindinis tikslas – atskleisti metateksto vaidmenį religiniame tekste (apsiribojant tik vieno tipo junginių semantika – konstrukcijos su junginiais *tai yra / to jest*). Kartu yra siekiama parodyti alegorinės interpretacijos svarbą religinio teksto sudėtyje ir aptarti jos formavimosi pagrindus. Keliami uždaviniai yra daugialypiai: a) remiantis jau atliktais tyrimais pateikti konstrukcijų su junginiais *tai yra / to jest* įterpimo į tekstą principus ir išnagrinėti jų semantiką bendrinėje lietuvių⁴ ir lenkų kalboje; b) atskleisti jų funkcijas Biblijos vertimuose (iki šiol atliktais tyrimais buvo galima remtis tik fragmentiškai); c) konkretaus teksto pagrindu išskirti pagrindines tiriamųjų konstrukcijų funkcijas (nagrinėjama Sirvydo Postilė); d) pagal galimybę atsekti Sirvydo individualius bibliinių sąvokų aiškinimus, kuriuos nulėmė etninė tradicija ir kultūrinis kontekstas.

1. TIKSLINAMŪJŲ (EKVATINIŲ) KONSTRUKCIJŲ TYRIMAI LIETUVIŲ IR LENKŲ KALBOJE

Įvairūs metatekstiniai elementai, tarp jų ir junginys *tai yra*, jau yra sulaukę mokslininkų dėmesio. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* panašios konstrukcijos vadinamos tikslinamaisiais žodžiais ar posakiais, kurie sakinyje tikslina arba aiškina tą pačią funkciją turinčių žodžių reikšmę. Jie jungiami prie daiktavardžių, prieveiksmių, būdvardžių, skaitvardžių ar įvardžių (DLKG 1997: 633). Šiuolaikinės lietuvių kalbos sintaksės tyrėjai tokio tipo konstrukcijoms apibūdinti vartoja terminą *ekvācija*. Jonas Balkevičius *Predikatinų konstrukcijų sintaksėje* (1998: 102) rašo: „kadangi tarp dviejų to paties denotato antecendentų, tai yra tarp adpozicijų, galima dėti lygybės ženklą, tai šias konstrukcijas [galima vadinti] ekvacijos konstrukcijomis“. Panašiai jas apibūdina ir Rolandas Mikulskas: „[...] šia konstrukcija, kaip ir lot. *id est*, įvedamas anksčiau sakinio, frazės ar žodžio patikslinimas. Logikos požiūriu, visą frazę su įterptu *tai yra* galima būtų analizuoti kaip savitą ekvatinės konstrukcijos atmainą, kurioje tuomet šis sintaksinis elementas atliktų jungties funkciją. Pavyzdžiui, sakinyje *Prelatas Jonas Mačiulis, tai yra poetas Maironis, buvo įdomi*

³ Terminas labai naujas, jį siūlo vartoti Anna Werzbicka, siekiant atskleisti etninius elementus religiniame tekste (2021: 254–261).

⁴ Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja dr. Loretai Vaičiulytei-Semėnienei ir dr. Rolandui Mikulskui už diskusijas ir vertingas konsultacijas dėl esamos konstrukcijų *tai yra* ištyrimo būklės šiuolaikinėje lietuvių kalboje.

asmenybė tokią ekvatinę jungties konstrukciją galima mėginti išvelgti sudėtiniam jo subjekte *Prelatas Jonas Mačiulis, tai yra poetas Maironis*, bet griežtai sintaksiškai frazė *tai yra poetas Maironis* yra adpozicijos padėtyje ir finitinio sakinio su fraze *Prelatas Jonas Mačiulis* nesudaro, kaip kad esti tipinės jungties konstrukcijos atveju⁵.

Mokslininkų iki šiol vartojamas ir terminas *įterpiniai*, į lietuvių kalbos gramatikas atkeliavęs iš Jono Jablonskio Gramatikų⁶, o jų funkcija nusakoma gana konkrečiai: „įterpiniai [...] įsiterpia į įvairius sakinio ir net teksto rangus – tai ir modalumo formavimo priemonė, ir sakinio diskursiškumo išraiškos elementai, o tekste – ir sakinio kohezijos, t. y. gramatinio rišlumo, priemonė“ (Akelaitis 2010: 57). Gintautas Akelaitis savo straipsniuose vartoja ir *įspraudų* terminą, o nagrinėdamas tokių darinių stilistines funkcijas jas apibūdina kaip *parentezės konstrukcijas*⁷ ir remiasi Reginos Koženiausienės *Retorika*, kurioje aptariamos iškalbos stilistikos dėsniai. Čia autorė parentezę siūlo taikyti kaip būdą patikslinti, paaiškinti sudėtingas retorines figūras, tokias kaip metafora, katarchezė, hiperbolė ar licencija, siekiant aiškumo ir paprastumo (Koženiausienė 2001: 176–178, 189–190, 209, 219, 240, 341). Tekste šiuo būdu pasiekiamus aiškumą ir tikslumą ypač akcentuoja ir Juozas Pikčilingis kaip „visų pripažįstamas bei vertinamas stiliaus ypatybes“ (Pikčilingis 1971: 43).

Apie tai, kad panašaus tipo konstrukcijų tyrimai yra aktualūs ir reikalingi, o kartu ir sudėtingi, kalbama ir sprendžiant skyrybos problemas. Albinas Drukteinis (2021) straipsnyje, paskelbtame VLKK svetainėje, teigia, kad ribos tarp, tarkim, *tai yra* konstrukcijų kaip aiškinančių, tikslinančių sakinio dalis (pažyminius, tarinius ar kt.) ir kaip įterpinių gali būti slidžios: „Tam tikrų įterpinių ir aiškinamųjų sakinio dalių santykis bei požymiai ne visada lengvai atpažįstami ir atskiriami, nes yra artimės komunikacinės paskirties. Ir vieni, ir kiti kyla iš teksto autoriaus norų, paskatų, suabejojus sėkminga komunikacija, papildyti sakomą turinį kitu, aiškesniu turiniu arba įsiterpti su savo asmenine nuostata, sakomo dalyko vertinimu ir panašiai. Toks artimas bendras jų buvimo kalboje pagrindas sudaro sunkumų priskiriant konkrečius atvejus vienai ar kitai skyrybos taisyklei“.

⁵ Nuoširdžiai dėkoju dr. R. Mikulskui už išsakytą nuomonę ir pateiktus pamąstymus raštu.

⁶ Gintautas Akelaitis (2010: 63), išnagrinėjęs J. Jablonskio įterpinių aprašą, daro išvadą, kad jis pateikė dvi šių darinių sampratas: a) siaurąją, išdėstytą akademinuose lietuvių kalbos sintaksės aprašuose (LKG III 1976: 701–713; DLKG 1997: 641–644), kurioje įterpiniais laikomi sustabarėję, standartiniai žodžiai ir posakiai (DLKG 1977: 645) ir b) plačiąją įterpinių sampratą, kurioje jis jungia ir su sakinio žodžiais gramatiškai susijusias konstrukcijas (plg. Balkevičiaus (1963: 267–281), Labučio (2002: 343–353) tyrimus).

⁷ Šis terminas nuo seno naudojamas ir lenkų sintaksės tyrėjų, plg. Pisarkowa (1984: 130–137).

Išsamiai atlikta ekvantiųjų konstrukcijų tyrimo būklė lietuvių kalboje ir joms apibūdinti vartojamas terminų spektras, leidžia konstatuoti, kad iki šiol šie kalbos reiškiniai buvo tiriami bendrai, konkrečiai metatekstinėms tikslinamosioms konstrukcijoms su junginiu *tai yra* arba sinoniminėms su junginiu *išmanyk* dėmesio nebuvo skiriama. Išsamesnių tyrimų šia tema, pagrįstų lietuvių kalbos istoriniais tekstais, apskritai nėra atlikta.

Kiek išsamiau junginiu *tai yra* įterpiamos konstrukcijos aptartos lenkų mokslininkų darbuose. Analizuotos šių elementų sintaksinės funkcijos, svarstyta, prie kurios gramatinės klasės juos priskirti (Wiśniewski 1990: 91–119). Tyrėjai analizavo įvairių tipų tekstus: šiuolaikinius, senuosius ir tik iš dalies – religinius. Anna Wierzbicka, viena iš pirmųjų tyrusi šiuos reiškinius lenkų kalboje, straipsnyje, skirtame „antrojo plano tekstui“ – metatekstu, šiuos elementus pristato kaip vienetus, „kurie tekste nurodo ekvivalentiškumą ar kvaziekvivalentiškumą, o jų įvedamus įterpinius galima apibūdinti kaip turinčius modalinę struktūrą „tą patį pasakysiu kitaip“ (Wierzbicka 1971: 117–118).

Šiuolaikiniuose sintaksinės semantikos tyrimuose šie vienetai apibūdinami kaip išvadiniai dėmenys ir priskiriami ekvivalentiškumą žyminčiai grupei, o jų semantinė reprezentacija pateikiama schema *TR1 tai yra R2*. Schemoje R1 ir R2 sieja atvirasis ekvivalentiškumas, pagrįstas teiginio teisingumu, o R2 gali būti išvada, apibendrinimas, patikslinimas. Tokiems vienetais būdingas nekin-tamas vidinis ryšys, pasižymintis postpozicija R1 atžvilgiu ir antepozicija R2 atžvilgiu (Grochowski et al., 2014: 163–164; Kisiel 2013: 73–82).

Galima manyti, kad religiniame tekste, grįstame Biblijos teiginių ar kitų šaltinių (Bažnyčios tėvų, Antikos rašytojų) interpretacijomis, tokiems junginiams būdinga savita semantika, savitos funkcijos, ir šiuos dalykus galima apibrėžti tiksliau. Jakubo Wujeko, Simono Budno ir Stanisława Murzynowskio Biblijos vertimų komentarai padėjo atskleisti būdingiausias aukso amžiaus lenkų humanistikos kalboje besiklostančio mokslinio stiliaus bruožus. Joanna Sobczykowa, analizuodama tikslinamąsias konstrukcijas, vartotus šių trijų garsių vertėjų komentuose, siekė atskleisti autorių intencijas, apibūdinti komentarų stiliaus bruožus ir pateikti jų pavyzdžių. Biblijos komentuose daug paaiškinimų, sąvokų tikslinimų pradeda tiesiog junginiais *to jest*, *to się rozumie*, *to się znaczy*, *mianowicie*, o junginys *to jest* dažniausiai vartojamas cituojant ar verčiant į lenkų kalbą tam tikrus lotyniškus fragmentus. Autorė teigia, kad minėti junginiai tekste neturi jokios ryškesnės stilistinės funkcijos (Sobczykowa 2012: 172, 265).

Grįžtant prie pirmojo lenkų kalbos metateksto funkcijų tyrimo ir prie kai kurių Annos Wierzbickos teiginių, atkreiptinas dėmesys į šios autorės nuomonę. Ji rašo: „Mūsų pasakymai, heterogeniški įvairiais požiūriais, yra heterogeniški ir tuo aspektu, kad juose nuolat susipina autorinis tekstas ir metatekstas. Metateksto gijos gali atlikti įvairiausias funkcijas, pagyvindamos autorinio

teksto „semantinį audinį“, siedamos, paryškindamos, jungdamos įvairius jo elementus. Kartais galima jas pašalinti nesuardant visumos. Kartais ne. [...] Ko gero, kiekybinis ir kokybinis metateksto „indėlis“ į tekstą yra vienas iš esminių stilistinės diferenciacijos žymenų“ (Wierzbicka 1971: 121).

Religiniame tekste vartojami metatekstiniai fragmentai, įterpiami pasitelkiant junginį *tai yra*, turi daug bendra su leksiniais paralelizmais, apie kuriuos yra rašę lenkų (Bieńkowska 1994: 5–17; Kuraszkiewicz 1986: 619; Zarębski 2015: 281–296) ir lietuvių (Kruopas 1960: 223–254; Rutkovska 2016; Vasiliauskienė 2016) tyrėjai, bet išsiskiria didesniu vaizdingumu, įvairesniu turiniu, atlieka svarbią stilistinę funkciją. Šios rūšies junginius galima laikyti vienu iš vadinamosios šnekamosios kalbos retorikos elementų, būdingų pamokslams, kuriais siekta aiškinti paprastiems klausytojams sudėtingus dalykus. Apie tai rašyta remiantis senosios lenkų kalbos tekstų pavyzdžiais (Hrabec 1960: 409; Bieńkowska 1998: 291–298; Umińska-Tytoń 2021: 225–230), aptikta tokių požymių Mikalojaus Daukšos Postilės (1599) tekste (Lebedys 1963; Rutkovska, Jachimovič 2022), būdinga tai ir Sirvydo pamokslams.

2. KONSTANTINO SIRVYDO POSTILĖJE VARTOJAMŲ KVAZIEKVIVALENTIŠKUMĄ ŽYMINČIŲ KONSTRUKCIJŲ ANALIZĖ

Siekiant atskleisti tiriamųjų konstrukcijų semantiką ir funkcijas religiniame tekste pasirinktas Konstantino Sirvydo pamokslų tekstas (*Punktai sakymų nuo advento iki Gavėnios*, 1629 – PS/PK I, *Punktai sakymų Gavėniai*, 1644 – PS/PK II). Metatekstiniai intarpai, pradedami konstrukcija *tai yra / to jest*, Postilėje gana dažni (jie pavartoti apie 1000 kartų, kiek rečiau pasitaiko sinoniminės – *išmanyk / rozumiej*⁸), todėl drįstama teigti, kad tai yra būdingas šio baroko autoriaus stiliaus bruožas. Jie kartojami viename sakinyje arba ilgesnėse teksto atkarpose, sudarytose iš kelių sudurtinių sakinių. Metatekstinių intarpų funkcijos labai įvairios: a) informacijos atkuriamoji – įterpiama informacija atkuriant trūkstamus fragmentus, pavartotus ankstesniame sakinyje; b) aiškinamoji – vaizdingai aiškinamos sąvokų reikšmės, dažniausiai bibliniai vardai, mikrotoponimai ir sudėtingesni teologijos terminai; c) retorinė – stiprinama teksto retorinė raiška, siekiant išskelti, paryškinti tam tikrą turinį. Dėl straipsnio

⁸ Tikslėsius kiekybinius duomenis galima pateikti naudojant neseniai paskelbtą K. Sirvydo Punktų sakymų *Indeksą* (žr. <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=91>). Straipsnyje pateikiami apytiksliai skaičiavimai, nes svarbiausia šiame darbe laikoma kokybinė šių junginių analizė.

apimties ribotumo daugiausia vietos skiriama antrosios ir trečiosios grupės pavyzdžiams⁹.

Metatekstiniai intarpai Sirvydo tekste pasitelkiami nežinomiems žodžiams, Biblijos terminams aiškinti, Bažnyčios tėvų teiginiams pristatyti, vaizdingiems palyginimams kurti. Tai ir tikėjimo mokymo būdas, derantis su Šventojo Rašto nuostatomis, priartinantis jo turinį ir retoriką, grindžiamas ištikimybe tikėjimui, noru jį ugdyti ir stiprinti. Svarbu paminėti ir paties Sirvydo laikyseną, jo asmenines interpretacijas. Pristatant esminius Biblijos teiginius buvo svarbu atsižvelgti į Tridento susirinkimo (1545–1563) nuostatas, prie jų turėjo derintis ir visi pamokslininkai, tiesa, pasirinkdami kiekvienam asmeniškai priimtinausią argumentavimo būdą.

Panagrinėkime keletą šios rūšies junginių, atsižvelgdami į tai, kaip jų turinį ir formą nulėmė pamokslininko intencijos. Jos, be abejonės, buvo susijusios su tuo kultūriniu-istoriniu kontekstu, kuriame formavosi jo kūriniai, skirti klausytojams ir kunigams, jų aktualiems gyvenimo klausimams spręsti, pritaikyti prie jų išsilavinimo ir pasirengimo lygio suprasti ir toliau interpretuoti Dievo žodį¹⁰.

2.1. Tikrinių daiktavardžių reikšmės aiškinimas

Sirvydo Postilėje, kaip ir daugybėje kitų parabiblinių kūrinių, aiškinami tikriniai daiktavardžiai. Tai būdingas šios rūšies tekstų bruožas, plačiai paplitęs dar viduramžiais ir įsitvirtinęs ilgainiui senojoje religinėje lenkų raštijoje (plg. Pisarkowa 1984: 130–131). Sąvokas, nesuprantamas paprastiems, specialaus teologinio išsilavinimo neturintiems žmonėms, įvairūs autoriai aiškino savaip. Sirvydas aiškindamas remiasi Šventuoju Raštu arba sava tikrinio vardo vaizdingumo samprata. Pavyzdžiui, aiškindamas vietovardį *Babilonia*, jis remiasi Apokalipse, kurioje Babelė¹¹ – vienas iš labiausiai sukrečiančių Biblijos įvaizdžių, rūsti bausmė Dievo teisme už šio miesto bedievybę, puikybę ir ištvirtimą (*Słownik symboliki biblijnej* – SSB 27–28). Sirvydo tekste paaiškinimas grindžiamas metaforišku visų pasmerktųjų apibendrinimu, o jiems skirta bausmė vadinama „kančių jūra“, plg.:

⁹ Galimai prasminga čia pateikti tik kelis pirmosios grupės iliustracinius pavyzdžius: Per kuri (tay ira Iezu Chryftu) łabay didżys ir brungius mumus źadeimus dowanoio // Przez ktorego (to ieft Chryftu sá) nawiękŃe y koŃtowne obietnice nam darowál (PS I 89–90); Kurigi wayfuu tureiote tuo metu iuofe (tay ira nu fidideimuofe) izekuriu dabar giedites? // Któryżęsęie pożytek mięli w nich (to ięft w grzechách) źá ktore Ńię teraz wftydźięcie? (PS I 153).

¹⁰ Apie kultūrinio konteksto svarbą daugiau žr. Rutkovska 2020; 2022.

¹¹ Rubšio ir Kavaliausko *Biblijos* vertime vartojama forma „Babelė“ (Apr 18, 1–21).

«Anielas «Apreyßkimi Ionof Bwynto parode / kad» pakielys drutu akmeni kaip melničios didi imete mariafna tardamas. Tuo lėkimu bus imefta Babilonia mieftas anaľay didis (Apr 18,21)». Babiloniai **tay ira** wifu pafkundintuiu daugibe bus imefta mariafna kunčiu gaľo ne turinčiu (PS I 53).

«Anioľ «wobiaweniu Ianá S. wyaźił / gdy» podnioßby mocny kámień iákoby młyńki wielki wrzućił w morze mowiać. Tym pędem będzie wrzuconá Babiloniá miáľto ona wielkie (Ap 18,21)». Babiloniá **to ieft** wßytkich potępionych mnoftwo będzie wrzucone w morze mak niefkończonych (PK I 53).

Kitame pamoksle Babelė vadinama nuodėmių mišiniu. Tokį apibūdinimą autorius vartoja remdamasis Biblija ir šv. Hugono pamokslais¹², kuriuose kalbama apie amžinąją pasmerkimą, plg.:

Ißeyt iz Babilono / **tay ira** / ißeyt iz vžumayßos nufideimu / ir iz pawadu arčiu piktan (PS I 168).

Vchodza z Babilonu / **to ieft** / z zámießania grzechow / y z okaży do nich blićkich (PK I 168).

Kaip matyti iš pavyzdžių, čia nėra konkrečių istorinių ar geografinių tikrinio daiktavardžio aiškinimų, vyrauja simbolinė samprata. Babelė išskyla kaip netvarkos, nuodėmės ir nuopuolio simbolis. Jos priešprieša – Jeruzalė, Apokalipsėje vadinama Kristaus numylėtine (SSB 26–27). Todėl čia matomas akivaizdus rėmimasis Biblijos simbolika ir jos tradicine interpretacija, reiškiny, būdingas ir kitiems pamokslininkams.

2.2. Svetimos kilmės žodžių aiškinimas

Kai pamokslų tekste įterpiami skoliniai, Sirvydas neapsiriboja pažodiniu vertimu, bet pateikia jų interpretaciją. Pavyzdžiui, pavartojęs tekste aramėjų posakį *Maranatha*, reiškiantį ‘Mūsų Viešpats ateina’ arba ‘Ateik, mūsų Viešpatie!’ (BT, 1 Kor 16,22), aiškina jį pasitelkdamas konstrukciją *tai yra*, kurią pateikęs samprotavimą praplečia sinonimišku sakiniu su *išmanyk / rozumiej*. Taip autorius sujungia svetimos kilmės posakio aiškinimą su visu pamokslo punktu, kuriame kalba apie tikrąją Viešpaties atėjimo priežastį – netikinčiųjų pasmerkimą. Čia matomas dvisluoksnis svetimos kilmės posakio aiškinimas, nutolęs nuo posakio reikšmės, glūdinčios cituotame sakinyje iš 1 Kor 16,22, plg.:

¹² Plačiai žinomas ir pamokslininkų cituojamas XV a. kūriny, plg. Hugon de Sancto Caro. *In Postillam super Ieremiam Prophetam*, Cap. L.

«Iey «tieg» kas ne mili Wieþpaties mufu Iefaus Chriþtaus / tegul bus prakieykimu / Maran Athaa (1 Kor 16,22)» / **tay ira** Wieþpats atayt / **iþmanik** vnt fudo kuriami izduos prakieykimu tardamas (PS I 66).

«Jeþli kto nie miþuie Pànà nàþego Iefusa Chryftusà / niech bédþie þzeklëctwem / Maranàtha (1 Kor 16,22)» / **to ieft** Pan þrychodþi / **rozumiey** ná fad / ná ktorym þzeklëctwo wyda [...] (PK I 66).

Tolesni pavyzdþiai rodo, kad svetimos kilmës þodþiai gali bûti verþiami ir laisviau. Jie autoriui tarnauja kaip tam tikros retorinës figûros, tampanþios atrama vaizdingiems pasvarstymams. Pasirinkęs miramedþio įvaizdį Kristaus kanþios sunkumui perteikti, Sirvydas primena ir pirminę ūio þodþio reikþmę semitų ir aramëjų kalbose – ‘kartus’ (Klein 1987: 380), plg.:

«Runkos mano laþo myrrhu (Gg5,5)» / **tay ira** darbuofo mano daug ira kartibes (PS I 225).

«Rece moie kapały myrrhà (Pnp 5,5)» / **to ieft** w fprawàch moich wiele ieft gorzkoþci (PK I 225).

Aiþkindamas þodį *echo*, juo apibûdina ūv. Jono mokymo reikþmę. Sirvydas neverþia paþodþiui (plg. *Echo* gr. Ἠχώ *Ēchō*, lot. *Echo* ‘aidas’, ‘atgarsis’, ‘garsas’), bet pateikia išplëtotà paaiþkinimà, kuriame *echo* iškyla kaip retorinë figûra, reiþkianti balsà, sklindantį dykumoje ir grįþtantį pas pagalbos besiþaukianþius ir išsigelbëjimo beieþkanþius, plg.:

Kayp balfuy / ipaþiey girioy atfiliepia Echo / **tay ira** kitas balfas / atþokdamas / ir kayp butu fugriþdamas ing þaukiunti / nuog tu medþiu aba voļu vnt kuriu puola (PS I 139).

Iàko głofovi / à zwiàbczà w puþczy ozywa ūie Echo / **to ieft** inþy głoþ / odkàkuiàc y iàkoby wracàiac ūie do wołàiacego od tych drzew àbo fkał / ná ktore pada (PK I 139).

Lotyniþkas posakis *nervus belli* ‘karo nervas’, paimtas iš Marko Tulijaus Cicerono kalbos prieš Markà Antonijų¹³ (Cyceron 2002) ir reiþkiantis ‘karui skiriamus neapibrëžtus piniginius išteklius’, siejamas su žmonëmis, samdomais kariauti ir dosniai atlyginamais, tekste priešinamas žmonëms, atmetantiems ūio pasaulio gërybes ir nugalintiems piktaþi. Autorius naudoja romënų tekstų simbolikà, jai suteikia religinių atspalvių, o karas suvokiamas kaip kova su dvasiniu blogiu, plg.:

¹³ Cituojama remiantis *Filipika V*, 5 (Cyceron 2002).

Reykia daug pinigų vnt kárones fu žmonemis / kurie wadinefi Neruus belli, **tay ira** / drutibe kariones / kurie ftipray ažuturi kárieywius idant imdami aľgu fáwo / nopľeyftu kárones ir ne gayľtu / ne iľfibarfitu (PS II 20).

Potrzebá wiele pieniędzy ná woynie 3 ludźmi / ktore fię nazywáia / Neruus belli, **to ieft**: moc y śilá woyny / ktore mocno zátrzymywáia żołnierzá / áby biorąc żold fwoy nie opufczáli woyny / y nie bli w rozľypkę (PK II 20).

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, Sirvydo pamokslų tekstuose svetimos kilmės žodžiai, kartais menkai adaptuoti, gali būti verčiami pažodžiui, bet toliau laisviau interpretuojami. Tai leidžia kalbėti apie autoriaus išsilavinimą, o dar labiau, apie gebėjimą pasinaudojant svetimos kilmės elementais kurti simbolinius įvaizdžius.

2.3. Simbolinę funkciją atliekančių tam tikrų sąvokų aiškinimas

Sirvydas savo pamoksluose dažnai aiškina Biblijos pasakojimus, paremtus kasdieniais įvykiais, sykiu atskleisdamas daugialypę simboliką, perteikiamą pasitelkiant kasdienes daiktus ir veiksmus. Pavyzdžiui, tai rodo ištrauka iš Izaijo knygos giesmės apie nedėkingą vynuogyną (Iz 5,2–6), kuris šiame Šventojo Rašto epizode simbolizuoja Izraelį. Autorius konkrečias sąvokas aiškina abstrakčiai siekdamas parodyti jų religinį atspalvį. Dažnai metatekstas aprėpia visą citatą. Taip vynuogyno akmenys tampa pagonių garbinamais dievais, tvora aplink sklypą – įstatymu, Dievo teise, o vynuogyne lyjantys lietūs – tikėjimo mokslu, Dievo žodžiu, plg.:

«Išmete iš ios akmenis (Iz 5,2)» / **tay ira** ftuľpus ir kitus dayktus futwertus / kuriuos ažu dievus tureio ir garbino Synagoga. «Aptwere tworomis (Iz 5,2)» **tay ira** prifakimays fáwo ir tiefomis iuos apweyzdeio; «Weźiu widuy ios pafate(Iz 5,2)» / **tay ira** Baźnićiu per Salomonuc / aba fargibu Anieľu ľwentuiu iiemus prifate. Dawe debefis ir ľietus (Iz 5,6)» / kurie iu paľayftitu ir mirkitu / **tay ira** mokľu ir žodi fáwo / kuriuo / iuos mokie der pranaľus kayp per debefis vnt iu lietu mokľo nuľeyzdamas (PS I 332–333).

«Wybráľ 3 niey kamienie (Iz 5,2)» / to ieft baľwány y inne rzeczy ftworzone / ktore zá Bogi miała y chwaliła Synagogá. «Ogrodził (Iz 5,2)» pľotami / **to ieft** przykazaniem fwem y práwem ie opátrzył. «Wieźę w pośrzodku iey zbudowaľ (Iz 5,2)» / **to ieft** kośćioľ przez Salomoná ábo ftraż Anioľow im przyftawiľ / daľ obľoki y <dźdźe (Iz 5,6)» ktoreby ia pokrapiały y poľewały / **to ieft** naukę y fłowo fwe / ktorem ie vczył przez proroki ná nie deľcz náuki fpuľczaiac (PK I 332–333).

Konkrečios sąvokos pamoksluose aiškinamos ir savarankiškai. Tai nėra į Šventojo Rašto citatą įsiterpęs metatekstinis aiškinimas. Junginys *tai yra*, pasitelkiamas norint įtraukti į tekstą tam tikrą aiškinimą, tampa savotiška preambule, teiginiu, o citata pasinaudojama kaip argumentu anksčiau pateiktam aiškinimui patvirtinti. Pavyzdžiui, frazė *budinti Viešpatį* aiškinama gana paprastai – tai reiškia *karštai melstis* prašant malonės ir pagalbos, plg.:

Kad weiey ir wilnios mariu bayfey vnt eldios vžpuđineia: tuometu reykia Wiešpaties budint: **tay ira** melstis iam karštay ir nuoširdžiey: Kayp Apaštalay dare / baukie Wiešpatiefp <ir pabudino ii prašidami: Wiešpatie gielbek mus / prapuolame (Mt 8,25)> iey negielbesi (PS I 278).

Gdy wiatry y nawalności morfkie barzo nā łodż nāpadaia: w ten czas trzeba Pana budzić / **to ieft** modlić się iemu goraco y ferdecznie: iāko Apoftołowie czynili / wołali do Pana / <y obudžili go prošac: Pānie zachoway× nās / giniemy (Mt 8,25)> iešli nie ratuieš (PK I 278).

Šventajam Raštui būdingas kalbėjimas ne tiesiogiai, bet pasitelkiant įvairias figūras, galėjo paskatinti nevienodai aiškinti tą patį posakį atsižvelgiant į kontekstą ir pamokslininko intencijas. Pavyzdžiui, *kūkaliais* Sirvydas vadina nuodėmę, prieš tikėjimą sukilusius krikščionis eretikus, ir visa tai neprieštarauja tradicinei šio augalo sampratai. Šitaip vadinti įvairūs kenksmingi ar nuodingi augalai, metaforiškai – nusikalstamas neveiklumas, vertas Dievo bausmės kaip ir nuodėmė (SSB 875–877), plg.:

[...] a kukaliey / **tay ira** heretikay (PS I 289).

[...] à kakuł **to ieft** heretykowie (PK I 289).

Kieturios ipačios kukalu, **tay ira** nufideimu priežaftis (PK I 293).

Cztery przedwieyfze kakułu, **to ieft** grzechow przyczyny (PK I 293).

Dvejopai aiškinamas žodis *erškėtis*: kaip kūno malonumai ar ištvirkimas ir kaip kenčiantis, alkstantis, dirbantis kūnas. Erškėtrožės ir jų spygliai kelia nemalonių asociacijų žmonėms, dirbantiems laukuose, bet visai tinka turint omenyje abstraktesnes sąvokas, susijusias su tikėjimu. Erškėtis Šventajame Rašte neatsiejamas nuo kančios, bausmės ar kankinimų, teismo ir išvaymo. Šventojo Rašto autoriai nuo Pradžios knygos iki Naujojo Testamento naudojami erškėčių įvaizdžiu kalbėdami apie siunčiamą bausmę, apleistas vertybes (SSB 112–113), plg.:

Kitos balis pilnas erbkiečiu / **tay ira** kuno gieriu ir biauriu paļaydu (PS I 345).

Inne kraie peľne čiernia / **to ieft** čielefnych rofkošy / y rozpuřt brzydkich (PK I 345).

Sirvydo tekste pavartotas dažnai kenčiančio, priimančio kančią, jai paklūstančio žmogaus „sopulingo kūno“ (plg. LKŽ: *sopulingas* ‘apimtas sopulių, skausmingas’; *sopulys* ‘skaudėjimas, skausmas’) įvaizdžiui biblinis erškėčio simbolis suteikia šiek tiek kitokią prasmę, apimančią ir kasdienio gyvenimo rūpesčius. Šventajame Rašte žmonės šv. Luko vadinami erškėčiais – „tai tie, kurie išgirdo, bet tolyn eidami liko nusmelkti rūpesčių, turtų ir gyvenimo malonumų ir neduoda vaisiaus“ (Lk 8,14), plg.:

«Pafetas vnt erbkiečiu (Lk 8,7)» **tay ira** kuny fopulingami / aba kuriami daug kinte / alko / troško / kayto / wargo [et]c. (PS I 342).

«Pošiàne bylo nà Čierniu (Lk 8,7)» **to ieft** w čiele čierpietliwym / abo w ktorym wiele čierpiało / łakneło / prągneło / potniało prácowało [et]c. (PK I 342).

2.4. Teologijos sąvokų aiškinimas

Sirvydo tekstuose pasitaiko ir reiškiny, priešingas ką tik aptartajam, kada teologijos sąvokos aiškinamos konkrečiomis kasdienio gyvenimo sąvokomis. Taip autorius, siekdamas, kad tikintieji geriau suprastų sudėtingą Biblijos terminiją, pasinaudoja to meto religinių tekstų kūrėjams būdinga metaforine raiška. Pavyzdžiui, tolesniuose pavyzdžiuose bažnyčią galima interpretuoti dvejopai – kaip numylėtinę ir kaip žmoniją, alkstančią tikėjimo:

Kościoł / **to ieft** oblubienica Chryštufova była vboga / nic dobrego nie maiąca / bez mąietności / nędzna (PS I 230)¹⁴.

Bažnčia buwo grina / nieko giero ne tureio / be łobio / be turto / pawargele (PK I 230).

Bet Chriftus Wiešpats ne todrin bažničiu / **tay ira** dušias žmoniui paieme (PS I 229).

Leč Chryftus Pan nie pržeto kościoł / **to ieft** duše ludzkie poiał (PK I 229).

Autorius dažnai įterpia tokį paaiškinimą į biblines citatas: frazę *nevesk mūsų į pagundymą* apibūdina visiškai tiksliai, naudodamas ir kitas religines sąvokas – kaip nuodėmės vengimą, į kurią vilioja dvasios priešas (velnias); pragaro vartus – kaip žmonių tironų ir velnio jėgas; Dievo Žodį – kaip jo Sūnų, amžiną jo išmintį. Net citatose įterptais paaiškinimais Sirvydas bando ne tik priartinti

¹⁴ Lietuviškame tekste konstrukcija *tai yra* nebuvo pavartota, todėl siūlomas nagrinėti lenkiškas pavyzdys. Tuo pačiu atsiranda galimybė įvertinti teksto su metalingvistiniu patikslinimu pranašumą, jo didesnės raiškos laipsnį.

sunkesnius Biblijos žodžius, bet ir siekia raiškos, nes jie kupini ekspresijos, jų turinys nėra vien aiškinamojo pobūdžio, plg.:

«Ne wesk mufu pagundiman (Mt 6,13)» / **tay ira** / ne perleyfk mumus impult griekan / vnt kurio gundžia mus dušiu neprietelus (PS II 57).

«Niewod3 nas w pokuŝenie (Mt 6,13).» / **to ieft** / nie dopuŝczay nam wpaŝć w grzech / ná ktory nas kuŝi duŝny nieprzyiaćiel (PK II 57).

«Wartay pekłos» «**tay ira** galibes wifokios ne tiktay žmoniu tyranu / bet ir paćiu welinu» «ne pergales ios(Mt 16,18)» (PS I 275).

«Bramy piekielne» / «**to ieft** ŝily wŝelakie nie tylko ludzkie / ale y czartowfkie» / «nie 3wycię3a go (Mt 16,18)» (PK I 275).

«Paŝetas tadu ira Diewo 3odis (Lk 8,11)» **tay ira** Sunus io / kuris ira iŝmintis io vm3ina (PS I 341).

«Poŝiane tedy ieft Bo3e ŝlowo (Łk 8,11)» / **to ieft** Syn iego / ktory ieft mądroŝć iego wieczna (PK I 341).

2.5. Tikėjimo tiesų mokymas

Į Postilės tekstą su junginiu *tai yra* įtraukiami elementai – tai ir išsamesni pagrindinių tikėjimo tiesų aiškinimai, atskleidžiantys autoriaus moralines ir didaktines nuostatas. Susiduriama ne tik su metafrazėmis, bet ir su išsistomis išplėtotomis konstrukcijomis, apimančiomis po keletą sakinių, dažniausiai vieno tipo sakinių eiles, tikslinančias pirmajame sakinyje po *tai yra* išdėstytą teiginį, plg.:

Kiekwiena duŝia dabar turi nutekiet a3u Chriŝtaus / **tay ira** per tikru tikiby iop priftot / ir ba3nićion io ieyt / krikŝtitis / ir kitus ŝakramentus priimt / **tay ira** nutekiet a3u Czriŝtaus / po ŝmerti to niekas negales darit (PS I 228).

Ka3dą duŝa teraz má iŝć 3a Chryŝtuŝa / **to ieft** przez prawd3iwą wiarę do niego przyŝtác / y do koŝćioła iego wniŝć / kr3ćić ŝię y inŝe ŝakramenty przyiać / **to ieft** iŝć 3a Chryŝtuŝa / po ŝmierći tego nikt niebed3ie mogł czynić (PK I 228).

Nuog tu futwerimu mokikimes klaufit Diewo pagal prigimimo mufu **tay ira** į3pildidami deŝimti prifaćimu io / kuris ira pagal naturos mufu / ir wadinafi tiefa prigimta / arba ŝu mumis gimus / kuriu turime iraŝitu iŝmonioy ŝawo (PS I 265). Od ŝtworzenia tedy wczmy ŝię ŝluchác Bogą wedlug przyrodzenia náŝego / **to ieft** wypedniaiać d3ieŝieć przyka3ań iego / ktore ieft wedlug natury náŝey / y 3owie ŝię zakonem przyrod3onym / ktory mamy nápiŝány ná rozumie ŝwoim (PK I 265).

2.6. Savitas požiūris į Biblijos simboliką

Aiškindamas Biblijos simboliką autorius dažnai savaip interpretuoja Šventojo Rašto tekstą. Tai matyti ir keliuose čia jau aptartuose pavyzdžiuose. Kartais tie savitumai labai ryškūs. Ėmus naujai aiškinti kurį nors simbolį, lygia greta su nauja interpretacija kuriamas ir naujas tekstas, konceptualiai kitoks turinys. Šis reiškinytis labai įdomus ir vertas tyrėjų dėmesio, čia bus paminėti tik du pavyzdžiai. Naudodamasis vaivorykštės / lanko įvaizdžiu, Pradžios knygoje reiškiančiu naująjį Dievo ir žmonių sandorą, Sirvydas kalba ir apie Kristaus nukryžiuviimą. Biblijos tekste tokio įvaizdžio nėra. Šventajame Rašte vaivorykštė pasirodo danguje po tvano, kai Nojus ir jo šeima išsilaipina krante. Hebrajų kalbos žodis *qe_et*, reiškiantis ‘vaivorykštę’, buvo vartojamas ir kalbant apie ginklą. Šio įvaizdžio pagrindas – mintis, kad Dievas pakabino danguje lanką, kuriuo pasinaudos teisdamas žmoniją. Šiame fragmente vaivorykštė simbolizuoja Dievo gailėstinumą ir ramybę, įsigalinčius po teismo – audros (SSB 1010). Sirvydui tokio susitaikymo ženklas yra Kristus. Tai, be abejonės, nauja ir gana originali Biblijos simbolio interpretacija, plg.:

«Anie kurie fkiŕta nuog twanu piktibes / turetu weyzdeti vnt kilpinio / kuri Diewas vnt debefiu iŕtiefie (Pr 9,13)» / **tay ira** vnt Chriŕtaus nukriŕziawoto / kurio kunčiu ir fmeriti tomis dienomis Baŕničia iiemus pokim ŕtato / idant drauftus ir lautus nuog to pałodimo (PS I 370).

«Oni ktorzy toną od potopu ŕloŕci mieliby pątrzyć ną tećzę (Rdz 9,13)» / ktora Bog ną oblokách rozŕciagnał / **to ieft** ną Chryŕtuŕfą vkrzyŕŕowanęgo / ktorego mekę y ŕmierć w te dni koŕcioł im wyftawuie / aby ŕie hąmowali y przęftáli roŕpufty (PK I 370).

Kitokią Kristaus įvaizdžio sampratą atskleidžia ir Izaijo knygos citatos (Iz 53, 1–12) interpretacija, kur išvardijami jo nuopelnai žmonijai, jo įkalinimas ir teismas, mirtis už žmonių nuodėmes, visa tai, ko klausytojai patys galėjo nesuvokti. Sirvydas čia pateikia labai konkretų Kristaus pažeminimo, kankinimo ir kančios vaizdą. Ko gero, tikėtasi, kad toks konkretus pasakojimas apie kančią ir pasiaukojimą bus ne tik suprantamesnis, bet ir labiau paveiks žmonių jausmus, plg.:

«Regieioime ii / ir ne buwo pawayzdos (Iz 53,2)» / **tay ira** teypo ŕmárkiey buwo fukapotas / kad nuog bayfiu ronu ne paŕint buwo er ŕmogus er kas kito buwo / ne regieios effus tuometu ŕmogumi. Nes ne regieios weyda{s} vnt io effus ŕmogaus / del biariui fpiaudulu / del bayfaus io fubukinimo ir fukulimo. Ne regieios efu akis net kráuieys ir aŕaromis buwo aŕulietos. Teyp gi ir kitos dalos kuno ŕwynčiaufio (PS II 220).

«Widŕzielifmy go á nie było ną co poyzręc (Iz 53,2)» / **to ieft** / ták okrutnie ŕrąniony / ŕe od ran ŕtrąbliwych nie było ŕnác człowiekli był? czy co inŕtego? nie

zdał się być na on czas człowiekiem: boć nie zdął się być twarz na nim ludzka / dla śpofnych plwoćin / dla strąbnego iey zbićia y zranienia[.] Nie zdąły się być oczy / bo krwia y łzami były zálane / Ták też y inne części ciała iego naswiałego (PK II 220).

3. APIBENDRINIMAS

Kaip matyti iš keliolikos išnagrinėtų pavyzdžių su junginiais *tai yra / to jest, išmanyk / rozumiej*, Sirvydo pamokslų tekstuose tai dažniausiai yra kalbos figūrų, padedančios tiesiogiai paryškinti ir sustiprinti esminius biblinio ir religinio turinio aspektus. Kadangi šios rūšies junginiai pamoksluose dažnai yra pertekliniai, jie tampa tam tikru autoriaus stiliaus požymiu. Bibliinių vardų, sąvokų paaiškinimai – tai vaizdingos, paremtos Biblijos posakių ir teiginių simbolinių ir perkeltinių reikšmių interpretacijos. Jos dažnai nėra susietos tiesiogiai su bibliinių intarpų ar žodžių aiškinimu, bet vartojamos laisviau argumentacijos procese. Tokio tipo aiškinimai suteikia religiniam naratyvui paprastumo ir deramai priartina pamokslininko autorinę mintį tikintiesiems. Iš kitos pusės, autorius dažnai vartoja alegorezę, siekiant vaizdingumo, meistriškai jungiant žodį su vaizdu. Tokio tipo figūrų apstu Biblijos tekste, todėl daugelis autorių jas naudojo savo kūrinuose, suteikdami joms daugybę reikšmių ir jungdami jas į išgalvotas konstrukcijas, kurios gerokai viršija Biblijos knygų hagiografo užkuoduotus aiškinimus (Bardski 2006: 19), o Biblijoje perkeltinė prasmė yra pirmesnė, „galingesnė“ už tiesioginę prasmę (Ališauskas 2011: 21). Pasitaiko tokių figūrų ir šio laikotarpio poezijoje, vaizdingai jas perteikė įžymus baroko poetas Sarbievijus, kurio kūrinuose „biblinis šaltinis apauginamas naujų intertekstų sluoksniais, imitacijos objektu kartais laikomas nebe pirminis šaltinis, o laiko nuotolio atžvilgiu kur kas artimesnės jo interpretacijos (plg. Daukšienė 2014: 128).

Suvokiant kultūrinių klodų sąveikos mastą Sirvydo Postilėje ir žvelgiant į jų sluoksnius galima teigti, kad pamokslininkas stengėsi sekti Šventojo Rašto ir Bažnyčios tėvų mokymu bei jį aiškinti. Tai atspindi ir jo pasirinktas pamokslų rašymo metodas. Remiantis jėzuitų nuostatomis, šių tekstų pagrindas turėjo būti Šventasis Raštas ir Bažnyčios tėvų darbai (Panuš 2001: 188–198); taip pat reikėjo remtis šaltiniais, pasikartojančiais daugelyje kitų veikalų, – tai rodo prie tekstų pridėti darbų „registrai“ (dėl Wujeko *Mažosios postilės i Katalikiškosios postilės* registrų žr. Cybulski 2014: 99–119; 2019: 303–317). Dar viena pasikartojančių motyvų ir Biblijos simbolių interpretavimo priežastis – vadinamasis pamokslininkų luomo homogeniškumas. Prisidėjo prie to glaudžiai integruotas švietimo, ypač jėzuitų, tinklas, mokymasis iš tų pačių vadovėlių ir viešų Bažnyčios pareiškimų. Tuomet galima pastebėti, kad baroko pamokslai

turi daugybę panašumų, įrodančių kultūrinę didelės Europos dalies vienovę (Pawlak 2005: 27; 2012: 316–334). Tačiau kalbant apie pamokslininkus individualiai galima išvelgti ir jų interpretacijų originalumą. Net varžomi rigoristinio reikalavimo sekti autoritetais, pamokslininkai gebėdavo pateikti asmeninių interpretacijų. Be abejonės, tuos nedidelius nukrypimus nuo reikalavimų ir tradicijų lėmė noras pasiekti ir paveikti tikinčiuosius.

Šis straipsnis yra tik išsamesnių tyrimų, skirtų Sirvydo Postilės autorinės minties raiškos ir stiliaus ypatumams aptarti, pradžia. Jau atliktos jo tekstų analizės aiškiai liudija apie tai, kad lietuvių pamokslininkas siekė Šventąjį Raštą aiškinti kitaip, ieškojo būdo perteikti svarbias tikėjimo dogmas aiškiai ir prieinamai. Jo tekstų palyginimai su Daukšos Postile (plg. Rutkowska 2020; 2022), kuria jis galėjo sekti, tik sustiprina įsitikinimą dėl jo mąstymo savarankiškumo ir religinės minties originalumo, o vienu iš svarbiausių tos raiškos instrumentų tampa paprastumas ir alegorezė, kurių kūrimo principai iš dalies atsiskleidė tiriant sintaksines konstrukcijas su *tai yra / to jest*.

Šiame straipsnyje atlikta Konstantino Sirvydo Postilės tekstų analizė gali tapti patikimu metodiniu įrankiu siekiant atskleisti metateksto vaidmenį biblinio stiliaus formavimuisi lietuvių ir lenkų kalbose, šie sprendimai gali būti taikomi ir kitų svarbių religinių veikalų tyrimams. Metatekstiniai įterpiniai nėra traktuojami kaip netobulumas, veikiau kaip tam tikros kalbos sintaksės branda (plg. Pisarkowa 1984: 136), todėl jų tyrimo aktualumas nekelia abejonių ir tampa svarbia senųjų raštų tyrėjų užduotimi.

ŠALTINIAI

BF – *Biblia w przekładzie ks. Jakuba Wujka z 1599, transkrypcja typu „B”*, opracował ks. J. Frankowski, Warszawa: Oficyna wydawnicza „Vocatio”, 2013.

BRK – *Biblija, arba Šventasis Raštas*: ekumeninis leidimas, Senąjį Testamentą iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė prel. prof. A. Rubšys, Naująjį Testamentą iš graikų kalbos vertė kun. Č. Kavaliauskas, Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1999.

BT – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekł. z jęz. oryg.*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, red. nauk. A. Jankowski et al., tł. ksiąg W. Borowski et al., wyd. 3 na nowo wydane i popr., Poznań: Wydawnictwo Pallotinum, 1997.

Hugo de Sancto Caro 1482: *Postilla super evangelia*, Basel: Bernhard Richel.

Klein Ernest 1987: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Carta, Jerusalem: The University of Haifa.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: www.lkz.lt.

PS/PK I: *Konstantinas Sirvydas, Punktai sakymų nuo advento iki Gavėnios = Konstanty Szyrwid, Punkty kazań od Adwentu do Postu*: kritinis leidimas, par. V. Vasiliauskienė, K. Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

PS/PK II: *Konstantinas Sirvydas, Punktai sakymų Gavėniai = Konstanty Szyrwid, Punkty kazań na Wielki Post*: kritinis leidimas, par. V. Vasiliauskienė, K. Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

PSI – *Konstantino Sirvydo Punktų sakymų Indeksas* [Index of Konstantinas Sirvydas' *Punktai sakymų*]. Prieiga internete: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php?source=91>.

SSB – Leland Ryken, James C. Wilhoit, Tremper Longman III: *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świątym*. Prymasowska Seria Biblijna, Tłumaczenie: Zbigniew Kościuk, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio, 2017.

LITERATŪRA

Akelaitis Gintautas 2005: Parentezė poezijoje. – *Žmogus ir žodis* 1, 29–34.

Akelaitis Gintautas 2010: Įterpiniai, jų aiškinimas Jono Jablonskio gramatikos darbuose. – *Kalbos kultūra* 83, 57–65.

Ališauskas Vytautas 2011: „Išgirsk Giesmių giesmę, skubėk ją suprasti...“. – *Giesmių giesmės homilijos. Origenas*, iš lotynų kalbos vertė G. Žukas, tekstus par., įvadą ir komentarus parašė V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 18–19.

Balkevičius Jonas 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Balkevičius Jonas 1998: *Lietuvių kalbos predikatyvių konstrukcijų sintaksė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Bardski Krzysztof 2006: *Słowooczyna Gołębicy. Metodologia symboliczno-allegorycznej interpretacji Biblii oraz jej teologiczne i duszpasterskie zastosowanie*, Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej.

Bieńkowska Danuta 1994: Szeregi wyrazowe w przekładzie Biblii Leopolicy (z problemów kształtowania się synonimii staropolskiej). – *Rozprawy Komisji Językowej* 39, 5–18.

Bieńkowska Danuta 1998: O pewnej metodzie przybliżania tekstów świętych przez Jakuba Wujka. – *Funkcja słowa w ewangelizacji*. Materiały z konferencji 6–8 maja 1998 r., red. M. Kamińska, E. Umińska-Tytoń, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 291–298.

Cybulski Łukasz 2014: Kilka uwag o technice tworzenia kazań na marginesie postylli Jakuba Wujka. – *Retoryka Towarzystwa Jezusowego i jej konteksty*, ed. K. Koehler, Ł. Cybulski, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 99–119.

Cybulski Łukasz 2019: Interpretation in the 16th century Polish Bible Exegesis. – *Word of God, Words of Men: Translations, Inspirations, Transmissions of the Bible in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Renaissance*, ed. by J. Pietrzak-Thébault, Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage, 303–317.

Cyceron Mark Aureliusz 2002: *Mowy przeciwko Markowi Aureliuszowi*, tłum. K. Ekes, Warszawa: Prószyński i S-ka.

Daukšienė Ona 2014: Biblinių šaltinių transformacijos Sarbėvijaus religinėje poezijoje. – *Senoji Lietuvos literatūra* 38, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 95–134.

DLKG 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, red. V. Ambrazas, 3-iasis patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Drukteinis Albinas 2021: *Keblesni skyrybos ir sintaksinės interpretacijos atvejai (1): įterpiniai ir aiškinamosios sakinio dalys*. Prieiga internete: <https://vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/albinas-drukteinis-keblesni-skyrybos-ir-sintaksines-interpretacijos-atvejai-1-iterpiniai-ir-aiskinamosios-sakinio-dalys> [žiūrėta 2022-07-19].

Grochowski Maciej, Kisiel Anna, Żabowska Magdalena 2014: *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków: PAU.

Hrabec Stefan 1960: O języku Bazylikowego przekładu *De republica emendanda* Andrzeja Frycza Modrzejewskiego. – *Odrodzenie w Polsce. Historia języka*, t. 3, cz. 1, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 396–424.

Kisiel Anna 2013: O ekwiwalencji: to jest, znaczy się. – *Przegląd Humanistyczny* 5, 73–82.

Koženiauskienė Regina 2001: *Retorika: iškalbos stilistika*, 2-asis patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kruopas Jonas 1960: Leksiniai paralelizmai Daukšos Katekizmo (1595) kalboje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, red. R. Mironas ir kt., Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 223–254.

Kuraszkiewicz Władysław 1986: Uwagi o języku Mikołaja Reja. – *Polski język literacki. Studia nad historia i strukturą*, Warszawa, Poznań: PWN.

Labutis Vitas 2002: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Lebedys Jurgis 1963: *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mokslas, 1976.

Panuś Kazimierz 2001: *Zarys historii kaznodziejstwa w kościele katolickim 2: Kaznodziejstwo w Polsce. Od średniowiecza do baroku*, Kraków: Wydawnictwo „M”.

Pawlak Wiesław 2005: *Koncept w polskich kazaniach barokowych*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2005.

Pawlak Wiesław 2012: *De eruditione comparanda in humanioribus. Studia z dziejów erudycji humanistycznej w XVII wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL.

Pikčilingis Juozas 1971: *Lietuvių kalbos stilistika 1*, Vilnius: Mokslas.

Pisarkowa Krystyna 1984: *Historia składni języka polskiego*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rutkovska Kristina 2016: *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų – XVII amžiaus pirmosios pusės lietuvių ir lenkų kultūros paminklas = Punkty kazań Konstantego Szyrwida – zabytek piśmiennictwa litewskiego i polskiego z pierwszej połowy XVII wieku*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Rutkovska Kristina 2020: Švč. Mergelės Marijos kulto atspindžiai Konstantino Sirvydo *Punktuose sakymų*. – *Senoji Lietuvos literatūra* 49, sud. O. Dilytė-Čiurinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 15–45.

Rutkovska Kristina 2022: On creating the images of biblical characters in sermons from the turn of the 17th century. Cultural contexts versus the authors' personalities. – *Beyond Devotion: Religious and Literary Communities in the 16th and 17th Century Polish-Lithuanian Commonwealth*, eds. by Ł. Cybulski, K. Rutkovska, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 65–101.

Rutkovska Kristina, Jachimovič Katažyna 2022: Imiona, tytuły i deskrypcje określające Chrystusa w *Postylli Mniejszej* (1590) Jakuba Wujka i *Postylli* (1599) Mikołaja Daukszy. – *Etnolingwistyka* 34 [rengiama spaudai].

Sobczykowa Joanna 2012: *O naukowej polszczyźnie humanistycznej złotego wieku. Wujek-Budny-Murzynowski*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Umińska-Tytoń Elżbieta 2001: Kadź czyli żołnica. Z zagadnień stylu prozy użytkowej. – *Studia z historii języka polskiego i stylistyki historycznej ofiarowane Profesor Halinie Wiśniewskiej na 50-lecie Jej pracy naukowo-dydaktycznej*, red. Cz. Kosyl, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 225–230.

Vasiliauskienė Virginija 2016: *Konstantino Sirvydo Punktų sakymų struktūra, turinys ir saltiniai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Wajszczuk Jadwiga 2005: *O metatekście*, Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.

Wierzbicka Anna 1971: Metatekst w tekście. – *O spójności tekstu*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.

Wierzbicka Anna 2021: Ethno-theology, ethno-Christianity: Differences in the ways of relating to God, Jesus and Mary in Polish and in English, identified through NSM. – *I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny. Etnolingwistyka – bilans dyscypliny: stan badań, metody i postulaty badawcze*, Lublin / Polska, 20 June–24 June, 2021 r., 254–261.

Wiśniewski Marek 1990: Formalnogramatyczny opis leksemów TO. 2. Słowo TO w funkcji spójnika, partykuły lub czasownika niewłaściwego. – *Acta Univesitatis Nicolai Copernici. Filologia polska* 31, 91–119.

Zarębski Rafał 2015: Nagromadzenia leksemów współfunkcyjnych jako element stylu XVI-wiecznej prozy pamiętnikarskiej (na materiale diariusza Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła). – *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 61, 281–296.

Župerka Kazimieras 2012: *Metalingvistika: nekalbininkų kalbotyra*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Semantics of the Construction *tai yra* / *to jest*
in a Religious Text (Based on *Punktai sakymų*
by Konstantinas Sirvydas (1629, 1644))

SUMMARY

Various metatextual elements, including the phrase *tai yra*, have already drawn the attention of researchers. The syntactic functions of these elements have been analysed; the grammatical class they should be attributed to has already become the subject of discussion. In the texts of standard language, these elements designate equivalence or quasi-equivalence, whereas the inserts introduced by them can be described as having the modal structure “I will tell the same in different words”. The study revealed that they play a slightly different function in a religious text; they manifest greater vividness and content richness and perform an important stylistic function. The sermons by Konstantinas Sirvydas (1629, 1644) constituted the empirical basis of the research. As illustrated by a dozen examples with the phrases *tai yra/to jest*, *išmanyk/rozumiej* analysed in the study, in Sirvydas’ sermons they are mainly stylistic devices helping to highlight and strengthen the major aspects of biblical and religious content in a direct manner. The clarifications of biblical names and concepts are vivid interpretations of the symbolic and figurative meanings of biblical phrases and statements. They are often not directly linked with the interpretation of biblical inserts or words but are more freely used in the process of reasoning. The phrases of this type can be considered a stylistic device of the colloquial language, which is characteristic of the sermons that intended to explain complex matters to the general public. It was previously discussed by referring to the examples from the texts in Old Polish; such features were also found in the 1599 Postil by Mikalojus Daukšta; it is also a characteristic feature of Sirvydas’ sermons. The interpretations of such type convey simplicity to the religious narrative and appropriately render the preacher’s original thought to believers.

Įteikta 2022 m. liepos 10 d.

KRISTINA RUTKOVSKA
Vilniaus universitetas, Polonistikos centras
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
kristina.rutkovska@gmail.com